

دانشگاه شاهرود

جامعه‌شناسی روستایی

(رشته اقتصاد کشاورزی)

دکتر خلیل کلاتری

گروه کتابداری
(د/۷)

دانشگاه پیام نور
۱۰۷۰

کلاتری، خلیل، ۱۳۴۳-

جامعه‌شناسی روستایی (رشته اقتصاد کشاورزی) / خلیل کلاتری؛ ویراستار حسین شعبانعلی قمی. — تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۳.

دوازده، ۲۳۶ص. — (دانشگاه پیام‌نور؛ ۱۰۷۰. گروه کشاورزی؛ د/۷)
فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه.

۱. آموزش از راه دور — ایران. ۲. جامعه‌شناسی روستایی — آموزش برنامه‌ای. الف.
دانشگاه پیام‌نور. ب. عنوان.

۳۷۸/۹۵۵.۱۷۵

LC۵۸۰۸/الف/۹ک۸۱۳

۸۳-۱۶۸۵۱

کتابخانه ملی ایران

ISBN 964 - 387 - 087 - 1

شابک ۹۶۴ - ۳۸۷ - ۰۸۷ - ۱

دانشگاه پیام‌نور

جامعه‌شناسی روستایی

(رشته اقتصاد کشاورزی)

دکتر خلیل کلاتری

ویراستار علمی: دکتر حسین شعبانعلی قمی

حروفچینی، نمونه‌خوانی: مدیریت تدوین

طراح جلد: زهرا شریفی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: انتشارات دانشگاه پیام‌نور

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

توبت و تاریخ چاپ: چاپ اول مرداد ۱۳۸۴

کلیه حقوق برای دانشگاه پیام‌نور محفوظ است.

قیمت: ۱۵۸۰۰ ریال

پیشگفتار ناشر

کتابهای دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف به صورت درسنامه، آزمایشی، قطعی، متون آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک‌درسی چاپ می‌شود. کتاب درسنامه (د) نخستین ثمره کوششهای علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصلهای مصوب تهیه می‌شود و پس از داوری علمی در گروههای آموزشی، بدون طراحی آموزشی و ویرایش چاپ می‌شود. با تجدیدنظر صاحب اثر و دریافت بازخوردها و اصلاح نارساییها، درسنامه با طراحی آموزشی، ویرایش، و طراحی فنی - هنری به صورت آزمایشی (آ) چاپ می‌شود. با دریافت نظرهای اصلاحی، صاحب اثر در کتاب تجدید نظر می‌کند و کتاب به صورت قطعی (ق) چاپ می‌شود. در صورت ضرورت، در کتابهای چاپ قطعی نیز تجدید نظرهای اساسی به عمل می‌آید یا متناسب با پیشرفت علوم و فناوری بازنویسی می‌شوند. متون آزمایشگاهی (م) متونی است که دانشجویان با استفاده از آن و راهنمایی مربیان کارهای عملی آزمایشگاهی را انجام می‌دهند. کتابهای فرادرسی (ف) و کمک‌درسی (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه می‌شوند. کتابهای فرادرسی با تأیید معاونت پژوهشی و کتابهای کمک‌درسی با تأیید شورای انتشارات تهیه می‌شوند.

مدیریت تدوین

فهرست

نه	مقدمه مولف
	فصل اول. کلیات
۱	مقدمه
۱	شکل گیری جامعه شناسی
۷	پیدایش جامعه شناسی روستایی
۱۱	موضوع جامعه شناسی روستایی
۱۱	ارتباط جامعه شناسی روستایی با سایر علوم
۱۵	تعریف برخی مفاهیم
۲۱	سؤالات فصل اول
	فصل دوم. ویژگیهای جامعه روستایی
۲۳	مقدمه
۲۳	تفاوتهای جامعه روستایی و جامعه شهری
۲۶	خانواده روستایی
۲۸	کارکرد اقتصادی خانواده
۳۰	ساختار خانواده روستایی
۳۵	سؤالات فصل دوم
	فصل سوم. الگوهای سکونت روستایی
۳۷	مقدمه
۳۸	نحوه پیدایش سکونتگاههای روستایی
۴۰	نحوه استقرار و الگوی اسکان در سکونتگاههای روستایی
۴۲	عوامل مؤثر در شکل گیری کالبد روستا
۴۵	سؤالات فصل سوم

فصل چهارم. قسربندی اجتماعی در جامعه روستایی

مقدمه

قسربندی اجتماعی در جامعه روستایی در دوران قبل از اصلاحات اراضی

قسربندی اجتماعی در جامعه روستایی در دوران پس از اصلاحات اراضی

ساختار اجتماعی جامعه روستایی در دوران پس از انقلاب

سؤالات فصل چهارم

فصل پنجم. مالکیت اراضی در جامعه روستایی ایران

مقدمه

۱- تحولات ارضی و الگوهای مالکیت در قبل از مشروطیت

۲- تحولات ارضی و الگوهای مالکیت از مشروطیت تا سال ۱۳۳۹

الف) مالکیت خصوصی

ب) املاک دیوانی (دولتی)

ج) املاک درباری (سلطنتی)

د) مالکیت وقفی

۳- تحولات ارضی و الگوی مالکیت از سال ۱۳۴۱ تا پیروزی انقلاب اسلامی

زمینه‌های تاریخی اصلاحات ارضی

قانون اصلاحات ارضی و اثرات آن بر الگوی مالکیت

۱- مرحله اول اجرای قانون اصلاحات ارضی

۲- مرحله دوم اجرای قانون اصلاحات ارضی

۳- مرحله سوم اجرای قانون اصلاحات ارضی

ارزیابی اثرات اصلاحات ارضی

۴- تحولات ارضی و الگوهای مالکیت در دوره پس از انقلاب اسلامی (۱۳۵۷ به بعد)

تشکیل هیات واگذار اراضی

وظایف هیات هفت نفره

ارزیابی تحولات ارضی و الگوهای مالکیت پس از انقلاب اسلامی

سؤالات فصل پنجم

فصل ششم. نظامهای بهره‌برداری از اراضی

مقدمه

انواع نظامهای بهره‌برداری

الف) نظامهای بهره‌برداری سنتی از زمین

۱- نظام بهره‌برداری رعیتی

۲- نظام بهره‌برداری خرده مالکی

۳- نظام بهره‌براری اجاره‌ای

۴- نظام بهره‌برداری نصفه کاری

۵- نظام بهره‌برداری تلمبه کاری

۶- نظام بهره‌برداریهای مختلط

سهم اشکال مختلف بهره‌برداری از اراضی مزروعی

سازمان تولید در قبل از اصلاحات ارضی

بندها

۱۰۷	نقطه نظرات در مورد چگونگی پیدایش بنه‌ها در ایران
۱۰۸	تعریف بنه
۱۰۹	انواع بنه‌ها
۱۱۳	سازمان تولیدی بنه
۱۱۴	خصوصیات و ویژگیهای بنه‌ها
۱۱۶	علل دگرگونی بنه‌ها
۱۱۷	سازمان تولیدی صحرا
۱۱۹	ب) نظامهای بهره‌برداری مکانیزه و جمعی
۱۲۰	۱- سرمایه‌داری کشاورزی خصوصی
۱۲۱	۲- واحدهای کشت و صنعت
۱۲۵	ارزیابی کشت و صنعت‌ها
۱۲۷	۳- شرکتهای سهامی زراعی
۱۲۹	ارزیابی شرکتهای سهامی زراعی
۱۳۱	۴- شرکتهای تعاونی تولید
۱۳۴	۵- واحدهای تولیدی مشاع
۱۳۵	ارزیابی وضعیت مشاعها
۱۳۶	منابع آب در روستاهای ایران
۱۳۶	منابع آب و آبیاری در کشاورزی
۱۴۰	سؤالات فصل ششم

فصل هفتم. مدیریت روستایی در ایران

۱۴۳	مقدمه
۱۴۴	۱- مدیریت روستا قبل از اصلاحات ارضی
۱۴۷	تصویب قوانین و اجرای برنامه‌های عمران روستایی
۱۴۹	قانون ازدیاد سهم کشاورزان
۱۵۲	۲- مدیریت روستا بعد از اصلاحات ارضی
۱۵۵	وظایف انجمن ده
۱۵۸	وظایف دهیان
۱۶۱	۳- مدیریت روستا در دوران پس از انقلاب اسلامی
۱۶۷	روند کار شوراهای روستایی
۱۶۸	وظایف عمده شوراهای روستایی در قانون جدید
۱۷۳	طرح خانه همیار
۱۷۴	وظایف خانه‌های همیار
۱۷۵	دفتر عمران روستایی
۱۷۶	مراکز خدمات کشاورزی، روستایی و عشایری
۱۷۸	مراحل اجرایی طرحهای عمرانی در مراکز خدمات کشاورزی
۱۸۲	سؤالات فصل هفتم

فصل هشتم. روشهای تحقیق در جامعه‌شناسی

۱۸۳	مقدمه
۱۸۴	فرآیند تحقیقات اجتماعی
۱۸۵	انتخاب موضوع تحقیق

۱۸۶	طرح مسئله، بیان اهمیت و ضرورت موضوع و تدوین اهداف تحقیق
۱۸۷	بررسی و نقد منابع و تدوین چهارچوب نظری
۱۸۹	تدوین فرضیه‌های تحقیق
۱۹۰	تعریف نظری و عملی فرضیه‌ها
۱۹۲	روشهای جمع آوری داده‌ها
۱۹۲	روشهای جمع آوری اطلاعات اولیه
۱۹۲	- روش مشاهده
۱۹۵	- روش مصاحبه
۱۹۸	- جمع آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه
۱۹۹	- ساختار پرسشنامه تحقیقی
۲۰۱	عوامل موثر بر انتخاب روش مناسب جمع آوری داده‌ها
۲۰۲	سطوح اندازه گیری
۲۰۵	مقیاسها یا طیف‌های سنجش
۲۰۵	طیف بوگاردوس
۲۰۷	ارزیابی مقیاس بوگاردوس
۲۰۷	طیف تورستن
۲۰۹	ارزیابی مقیاس تورستن
۲۱۰	طیف لیکرت
۲۱۲	ارزیابی طیف لیکرت
۲۱۲	طیف افتراق معنایی
۲۱۴	اطمینان از دقت و صحت ابزار اندازه‌گیری
۲۱۵	الف) اعتماد یا پایایی
۲۱۷	ب) اعتبار یا روایی
۲۱۷	جامعه آماری
۲۱۸	نمونه‌گیری
۲۱۹	اشتباه در نمونه‌گیری
۲۲۰	انواع روشهای نمونه‌گیری
۲۲۱	الف) روشهای نمونه‌گیری احتمالی
۲۲۴	ب) روشهای نمونه‌گیری نا احتمالی
۲۲۴	ج) روش نمونه‌گیری ترکیبی
۲۲۵	حجم نمونه
۲۲۶	استخراج داده‌ها
۲۲۸	تجزیه و تحلیل داده‌ها
۲۲۹	الف) توصیف داده‌ها
۲۲۹	ب) تحلیل و تبیین داده‌ها
۲۲۹	تدوین گزارش تحقیق
۲۳۰	سؤالات فصل هشتم
۲۳۳	منابع

مقدمه مؤلف

یکی از رشته‌هایی که در قرن بیستم و بویژه نیمه دوم آن در اغلب کشورهای جهان مورد توجه خاص قرار گرفت جامعه‌شناسی است. هر چند که جامعه‌شناسی به شیوه، روش و محتوای کنونی به طور کلی با اندیشه‌های آگوست کنت جامعه‌شناس فرانسوی آغاز شد، لیکن تار و پود آن از زمانیکه بشر دربارهٔ خود و روابطش می‌اندیشیده وجود داشته است. در گذشته تحلیل روابط انسانی و توصیف زندگی بشر مورد توجه فلاسفه و رهبران مذهبی بوده و در این میان اندیشمندانی چون ابن خلدون، جووانی باتیستا ویکو ایتالیایی و مونتسکیو از جمله فلاسفه اجتماعی بودند که دست به تعمیم‌های کلی درباره رفتار انسانی زدند، تا اینکه جامعه‌شناسی به عنوان آخرین محصول فلسفه توسط آگوست کنت در قرن نوزده پایه‌گذاری شد. با گسترش مسایل و پیچیده شدن روابط اجتماعی شعبات متعددی در جامعه‌شناسی پدید آمد تا هر یک به تحلیل عمیق مسائل اجتماعی در حوزه خاص بپردازد. در این میان جامعه‌شناسی روستایی نیز به عنوان شعبه‌ای از جامعه‌شناسی به بررسی زندگی ساکنان نواحی روستایی می‌پردازد. پیچیدگی جوامع روستایی، تحولات محیطی و انسانی، تغییر در روابط و ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، تولیدی و تحولات ارضی، تغییرات جمعیتی و گسترش الگوهای نوین زندگی ضرورت شناخت بیشتر جوامع روستایی را مطرح کرده است و جامعه‌شناسی روستایی نیز به منظور تحلیل و تبیین این تحولات بوجود آمده و درصدد است تا جامعه روستایی را از نقطه نظر ابعاد مختلف مورد بررسی و شناخت قرار دهد.

بنابراین بطور کلی می‌توان گفت که جامعه‌شناسی روستایی بعنوان شاخه‌ای از علم جامعه‌شناسی درصدد است تا به بررسی پدیده‌های مادی و انسانی و رابطه انسان

با محیط، بافت، ساخت و حرکات جمعیتی، اقشار، طبقات و گروههای اجتماعی، آداب و رسوم و ارزشهای اجتماعی، نهادها و سازمانهای اجتماعی، الگوها و مناسبات تولید و شیوه‌های و الگوهای سکونت در نواحی روستایی پردازد. و این بررسی بر اساس روش و فرآیند علمی معمول در علوم اجتماعی انجام می‌گیرد.

در این درسنامه که تحت عنوان «جامعه‌شناسی روستایی» به منظور استفاده دانشجویان رشته «اقتصاد کشاورزی» در دوره کارشناسی تدوین گردیده، سعی شده است تا مسائل مربوط به جامعه روستایی بطور عام و جامعه روستایی ایران بطور خاص مورد بررسی قرار گیرد. اگر چه در این نوشتار، بعنوان یک درسنامه دانشگاهی سعی گردیده است. چارچوب و سرفصلهای مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای این درس رعایت گردد و مطالب مورد نظر آن به طور کامل پوشش داده شود تا اهداف آموزشی آن تحقق یابد، در عین حال مطالبی که برای فهم کاملتر جامعه روستایی ضروری بنظر می‌رسید، در این کتاب مد نظر قرار گرفته است تا دانشجویان رشته اقتصاد کشاورزی شناخت وسیعتری در حوزه مسائل روستایی بدست آورند. زیرا به نظر می‌رسید بسیاری از دانشجویان دانشگاه پیام نور که در نقاط مختلف کشور مشغول تحصیل هستند امکان دسترسی به منابع و اسناد متعدد در زمینه مسائل روستایی را نداشته باشند. به همین دلیل سعی گردید تا با استفاده از منابع معتبر و متعدد درسنامه حاضر در حد امکان به طور همه جانبه تدوین گردد تا این هدف اساسی تحقق یابد.

مؤلف خود را مرهون توجه و حمایتهای آقای دکتر بخشی خانیکی، ریاست محترم دانشکده علوم و آقای محمدباقر اکبری مسئول محترم تدوین کتب دانشگاه پیام نور و آقای عباس گرشاسبزاده کارشناس محترم تدوین کتب و پی‌گیریهای مستمر آقای مهندس کمال سادات اسمعیل‌ان مدیر گروه اقتصاد کشاورزی و آقای مهندس امیرسرداری کارشناس-گروه اقتصاد کشاورزی می‌داند که زمینه تالیف چنین کتابی را فراهم کردند. همچنین از آقای دکتر حسین شعبانعلی فمی، عضو هیأت علمی دانشگاه تهران که مسئولیت ویراستاری این کتاب را به عهده داشتند و با دقت و حوصله این مسئولیت را به انجام رسانده‌اند تشکر و سپاسگزاری می‌کنم. همچنین از خانم منیژه عیسانی و آقای مهندس داود محمدی بخاطر حروفچینی این کتاب و از خانواده خود که آنها را از بسیاری از اوقاتی که باید به آنها اختصاص می‌دادم محروم و صرف این کتاب کرده‌ام تشکر و قدردانی می‌کنم.

دکتر خلیل کلانتری

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

بهار ۱۳۸۳